

Sociale Vraagstukken

Wetenschappers & professionals over maatschappelijke kwesties

We kunnen van Diederik Stapel leren

- Moraliseren
- Wetenschap en innovatie

Sociaal-psychologen gaan ervan uit dat het gedrag van mensen valt te verklaren vanuit omgevingsfactoren. Maar sociaal-psycholoog Diederik Stapel veroordeelt zichzelf, onverbiddelijk. Laten we niet lui worden door mensen als Stapel gemakzuchtig weg te zetten als fout.

Door Rien Fraanje
3 juni 2013

In het belangwekkende artikel over de gewezen Tilburgse hoogleraar sociale psychologie Diederik Stapel in de *New York Times* (26 april 2013) zegt een voormalige en benadeelde promovenda over haar voormalige promotor Stapel: 'Goede mensen doen weleens slechte dingen. Net zoals slechte mensen weleens goede dingen doen.' Wie de mediastorm kan herinneren nadat naar buiten kwam dat Stapel had gefraudeerd met onderzoeksgegevens om de uitkomsten van zijn onderzoeken gunstig bij te kleuren, kan niet anders dan het beeld hebben gekregen dat in het geval van Stapel sprake was van een slecht mens. Analyses en columns rekenden op genadeloze manier met hem af, op radio en televisie werd vrijuit gespeculeerd over de verwrongen geest die de net ontslagen professor moest zijn.

Stapel heeft zich meer dan een jaar in stilzwijgen gehuld. Toen een speciaal daarvoor ingestelde onderzoekscommissie vijftien maanden na de onthulling zijn eindrapport publiceerde over de omvang van de fraude, voelde ook Stapel zich vrij om naar buiten te treden. Hij publiceerde in november 2012 zijn kant van het verhaal in het biografische boek *Ontsporing*. Op diverse internetfora ontstond ophef over de uitgave van het boek. Veel mensen vonden het afkeurenswaardig dat Stapel geld ging verdienen aan de verkoop van een boek waarin hij vertelt over zijn oplichting. Binnen enkele dagen stond een digitale kopie van het boek op internet.

Het is veel eenvoudiger op voorhand te concluderen dat Stapel een schurk is dan open te staan voor de mogelijkheid dat hij een goed mens is dat iets fouts deed. Mensen zien zichzelf meestal als rechtvaardig en integer. Door Stapel in een andere categorie te plaatsen, namelijk die van de slechte mensen, hoeven we niet te onderzoeken wat iemand tot zijn misstap heeft gebracht. We kunnen ons moreel superieur voelen en bovendien onszelf rechtvaardigen als we zijn boek illegaal downloaden van internet omdat we geen geld aan een oplichter willen spenderen.

Stapel is onverbiddelijk in zijn oordeel over zijn gedrag

Hopelijk hebben de mensen die zichzelf met deze drogredenen voor de gek hebben gehouden en *Ontsporing 'gratis'* van internet plukten, het boek ook echt gelezen. Zij moeten zijn overvallen door verwondering. In de eerste plaats omdat *Ontsporing* een zeer goed geschreven boek is. Diederik Stapel blijkt erg goed te kunnen schrijven. Dat zegt natuurlijk niets over de moraliteit van de man - het is niet moeilijk voorbeelden te vinden van grote schrijvers die akelige mensen bleken te zijn - maar het werkt toch bevreemdend dat een oplichter ook een gave blijkt te hebben.

Een tweede reden voor verwondering is dat Stapel in zijn boek geen excuses of verzachtende omstandigheden zoekt voor zijn ontsporing. Hij doet ook geen poging medelijden te wekken. Stapel is onverbiddelijk in zijn oordeel over zijn gedrag. Met verbazingwekkende precisie beschrijft hij hoe hij onderzoeksgegevens vervalste, alsof met zijn bekentenis elke schroom van hem is afgevallen. Met zijn boek doet hij daarnaast een poging om het waarom van zijn fraude te achterhalen. Hij vraagt niet om begrip maar hij probeert wel zijn ontsporing te begrijpen. Na driehonderd pagina's moet hij echter concluderen dat hij daarvoor nog geen eenduidige en sluitende verklaring heeft gevonden. In het *New York Times*-artikel zegt hij dat hij meer werd gedreven door een drang tot esthetiek dan een hang naar waarheid. Daarnaast maakte een diepgevoelde faalangst dat hij de in zijn ogen mislukte onderzoeksexperimenten moeilijk kon rijmen met de hoge eisen die hij aan zichzelf stelde. Maar Stapel geeft ook aan dat de tijd zijn gedachten hierover nog verder kunnen laten rijpen.

Misschien deugt Diederik Stapel gewoon

De belangrijkste reden voor verbazing is echter dat Diederik Stapel een gewone man blijkt te zijn. Met ouders, broers, een gezin met een vrouw en twee dochters en vrienden. En zijn familie, vrouw en vrienden blijven hem trouw. Het is een confronterende gedachte, maar dat kan betekenen dat hij misschien gewoon deugt. En dat is precies waar het gaat schuren. Want als we die conclusie moeten trekken, dan is hij een gewoon mens met zijn goede en slechte kanten. Zoals u en ik. En dan is vervolgens ook die ene vraag onontkoombaar: als een gewone man als hij deze misstap kon maken, kan ik dan ook...?

Het boek en het artikel in de *New York Times* laten zien dat de fraude van Stapel niet voortkomt uit een groots en bewust vooropgezet plan om zijn collega's, promovenda en studenten op te lichten. De ontsporing gaat met kleine stapjes. Eerst verandert hij een aantal uitkomsten om de conclusies van een onderzoek te 'pimpen' en zo de kans op plaatsing in een toptijdschrift te vergroten, na een lange periode niet te hebben gepubliceerd. De schaamte die aanvankelijk overheerst, wordt weggedrukt door opluchting en blijdschap als dat beroemde tijdschrift je onderzoeksverslag inderdaad opneemt in zijn kolommen. Vervolgens is de drempel naar nog eens data aanpassen niet hoog meer en volgt daarna de stap dat je helemaal geen onderzoek meer doet maar de resultaten zelf verzint. Want het succes en de erkenning zijn zo verslavend.

We praten zelf ook recht wat krom is

Het kan niet anders dan dat we dat proces van de geleidelijkheid herkennen. Een privékopietje maken op de zaak moet kunnen. En ach, waarom dan niet ook de honderd pagina's van de *paper* van je dochter even op het werk uitdraaien? Toen niemand van de collega's wat zei toen je met hoofdpijn eerder naar huis ging, was het ook niet moeilijk om een paar dagen later eerder de deur van je kantoor achter je dicht te trekken toen je gewoon geen zin meer had. En als je die grotere auto voor jezelf kon regelen omdat de Raad van Toezicht toch niet oplette, dan levert het een jaar later ook geen problemen op om een flinke salarisverhoging er door heen te krijgen. Het psychologische

mechanisme is hierbij steeds betrekkelijk eenvoudig: we praten recht wat krom is en het geweten dat tegen ons wil zeggen dat het niet goed is wat we doen, drukken we weg.

Diederik Stapel is een sociaal-psycholoog. Sociaal-psychologen gaan ervan uit dat het gedrag van mensen valt te verklaren vanuit omgevingsfactoren. De paradox is nu dat Stapel zijn oplichting weigert te verklaren vanuit de context. Het artikel in de New York Times verhaalt hoe Stapel de harde waarheid aan zijn ouders voorhoudt die de schuld vooral aan het systeem willen toeschrijven: 'We zullen onder ogen moeten zien dat dit nu eenmaal is gebeurd. En dat ik het heb gedaan. Er waren allerlei factoren die meespeelden, maar ik heb het gedaan.'

Diederik Stapel werd jarenlang niets gevraagd

Het pleit voor Stapel dat hij weigert de verantwoordelijkheid af te schuiven. Toch laat zijn fraude zien dat mensen kunnen ontsporen als een gemeenschap of organisatie geen kritische betrokkenheid met haar mensen toont. Diederik Stapel werd jarenlang niets gevraagd. Zolang hij voldeed aan zijn publicatievereisten, kon hij zijn gang gaan. Hij hoefde zich niet te verantwoorden over hoe het mogelijk was dat hij als hoogleraar naast zijn bestuurlijke en onderwijstaken ook nog de tijd vond om zelf onderzoeksmateriaal te verzamelen. Het is geen nieuws dat organisaties en leiders vaak geneigd zijn mensen die lastige vragen stellen op afstand te zetten. Maar vragen of tegenwerpingen zijn geen vorm van dwarsliggerij maar een uiting van kritische betrokkenheid. Elk sociaal verband, of het nu om een gezin, bedrijf of universiteit gaat, heeft kritisch betrokken mensen nodig om op koers te blijven.

We moeten onszelf behoeden voor de luiheid die maakt dat we mensen als Diederik Stapel gemakzuchtig wegzetten. Als we zijn boek en het artikel in de NYT ongelezen wegleggen, ontnemen we onszelf het inzicht dat ook wij zelf de fout in kunnen gaan en onder welke omstandigheden de kans daarop het grootst is. En we missen het grootse gebaar van de benadeelde promovenda die op haar wijze uitspraak dat goede mensen slechte dingen kunnen doen net als slechte mensen goede, uiteindelijk de conclusie laat volgen dat Diederik Stapel in de eerste categorie valt.

Rien Fraanje is publicist.

Reacties op dit artikel (5)

1. **Marc Beerens** schreef:

[3 juni 2013 om 15:57](#)

Wie écht wat wil leren van de affaire-Stapel en wie zich 'het inzicht dat ook wij zelf de fout in kunnen gaan en onder welke omstandigheden de kans daarop het grootst is' niet wil laten 'ontnemen', die kan beter het pas verschenen boek van Ruud Abma raadplegen, De publicatiefabriek. Over de betekenis van de affaire-Stapel: http://www.vantilt.nl/detboek.aspx?Boek_ID=398

2. **V** schreef:

[3 juni 2013 om 16:15](#)

Uw artikel is hartverwarmend. Enkele weken geleden las ik toevallig 'Ontsporing' van D. Stapel. Ik wens deze man een nieuw leven toe.

3. **heleen.polderman** schreef:

[3 juni 2013 om 17:14](#)

Een zeer positief, realistisch en duidelijk geschreven artikel, waar ik me helemaal in kan vinden.

4. **Maria Foerier** schreef:

[11 juni 2013 om 11:10](#)

De kunst van de nuance is de beste winst van het leven, schreef Friedrich Nietzsche ooit. Diederik Stapel heeft een misdaad begaan en moet daarvoor worden gestraft. Dat is zonneklaar, maar hij heeft geen moord gepleegd of zo. Natuurlijk verdient zo'n man een nieuwe kans. De overtrokken manier waarop veel mensen op zijn misdaad hebben gereageerd is – dat ridicule volksgericht – is te treurig voor woorden. Maar ik vind deze lofzang op Diederik Stapel eerlijk gezegd ook nogal doorgeslagen en erg kritiekloos. Lees dit eens: <http://goo.gl/4Gur1> en oordeel dan nog eens.

5. **Bart van der Velden** schreef:

[7 september 2014 om 21:05](#)

Ik heb het boek van Stapel een paar keer gelezen, en ik kan niet anders dan concluderen dat ik het totaal niet met dit artikel eens zijn. Stapel is helemaal niet open over wat er gebeurd is (in de noten schrijft hij ook dat hij over bijvoorbeeld de gesprekken met de rector tijdens de ontmaskering de versie heeft opgeschreven die zich in zijn hoofd heeft afgespeeld, niet zoals het werkelijk is gebeurd), en de reden waarom hij het gedaan heeft ("ik wilde de wereld mooier maken") komt erg ongeloofwaardig over. Op tal van punten is het boek in strijd met de feiten, en ook de neiging van Stapel om ons eenvoudige lezers de sociale psychologie uit te leggen is erg irritant.

<https://www.socialevraagstukken.nl/we-kunnen-van-diederik-stapel-leren/>

*Ref.: We kunnen van Diederik Stapel leren.docx
5/06/2018 11:34*